

Слободан Комазец

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ, КРИЗА И НЕОКОЛОНИЈАЛИЗАМ

Сажетак

У раду се истражује савремена и данас доминантна економска теорија и политика у облику неолиберализама и тржишног фундаментализма. Неолиберални концепт се ставља насупрот државном економском интервенционизму (и његовим основним механизмима регулисања привреде). Иза тога следи истраживање процеса глобализације, либерализације, дерегулације и приватизације – као основних стубова ширења догме неолиберализма. Посебно се указује да тржиште није јединствен механизам и да се састоји из бројних тржишта и уграђених неравнотежа на њима. Антиинфлациона (стабилизациона) политика у склопу неолиберализма насупрот развојној макроекономској политици, је посебно актуелно подручје у сукобу монетаризма (као основе либерализма) и кејнзијанизма (као основе државног интервенционизма). Овде се посебно истражује однос државе и приватног капитала, деловање државе у привреди, држава благостања, профитна стопа и финансијски капитал. Иза тога следи изучавање неолибералне економије и “шок терапија”. У посебном делу се истражује утицај либерализма и монетаризма на развој неразвијених привреда. У завршном делу се указује на крах неолибералног модела развоја и анти-развојне макроекономске политике који редовно “производе” кризу развоја и запослености.

Кључне речи: либерализам, тржиште, државни интервенционизам, инфлација, развој, незапосленост, криза, стабилизација, модели развоја, крах неолиберализма.

Либерална теорија тржишта и савремена држава

Неолиберализам и тржишни фундаментализам је идеологија наметнута неразвијенима, док их развијене државе, које их пропагирају, у основи не примењују. најбољи доказ за то је државно спасавање највећих банака, осигуравајућих друштава, брзи и великих корпорација у новој финансијској кризи на западу.

Идеологија тржишног друштва или тржишни фундаментализам полази од две претпоставке, којима се данас економисти нерадо супротстављају:

1) Тржиште као „невидљива рука“ (из класичне економије) преко тржишне конкуренције и односима понуде и тражње омогућава најефикаснију алокацију производних фактора, односно највећу ефикасност и профитабилност,¹

2) Тржишни механизам омогућава остваривање „социјалног оптимума“, што представља и полазну основу слободног деловања појединца (либерални индивидуализам).

Либерализам захтева следеће: 1) Смањење пореске стопе крупном капиталу, 2) Потпуно слободну трговину, 3) Масовна и брза приватизација, 4) Кресање јавне потрошње и смањење мешања државе у привреду, 5) Деретулисана финансијска и друга тржишта, 6) Смањење социјалних расхода.

Неолиберална доктрина је, дакле, против мешања државе у привреду, јер ће „природни закони економије поново пронаћи равнотежу, те ће стопа инфлације коју види као облик економске грознице неком чаролијом доживети пад“. Погрешно у целини. Ради се о офанзиви и наметању „модерног“, од свих контрола ослобођеног, неокласичног капитализма у чијој основи је монетаризам. „Противим се свакој владиној економској интервенцији“ (М. Фридман).

1 Саморегулишуће тржиште се сматра невидљивом руком која спонтано ствара ред у економским и друштвеним односима. (Видети шире: Ерик Рејнерт: Спонтани хаос, Чигоја, Београд, 2010, стр. 172.

Из кејнзијанске теорије и макроекономске политике познато је да држава у тешкој економској рецесији мора тражити новац (чак и емисиони) како би подстакла економију. Неолиберали и монетаристи заговарају владину строгост у порасту цена усред рецесије. То је пут у смишљено изазвану рецесију и кризу.

Тржишна догма и либерализам иду „руку под руку“. Државни економски интервенционизам је непотребан, док се улога државе и њена јавна потрошња требају стално смањивати.

Тржиште је, познато је, од велике економске кризе и развојем државне интервенције, било нужно ограничено државом. Најпре је то у класичној економији и тржишту било сведено на улогу „ноћног чувара“, очување мира, поретка и борбу против монопола. А касније се развија државни интервенционизам у склопу макроекономске политике државе и „коректора тржишне стихије“, односно активности и мера у отклањању криза (кејнзијанизам) у које капиталистичка привреда периодично улази.²

Дакле, либерално схватање државе и тржишта заснива се на уверењу да ће тржиште извршити најбољу алокацију производних фактора.

Слободно формиране тржишне цене саме су у стању да доведу брзо до успостављања и одржавања тржишне равнотеже. Тржишни механизам је у стању да осигура следеће циљеве у развоју:

- а) Сталну равнотежу свих сектора (структурну) и укупну (глобалну) – равнотежу у привреди,
- б) Сталну и пуну запосленост,
- в) Оптималан економски раст.

Класични либерализам чисте тржишне економије никада није функционисао у чистом обиму, чак и пре настанка кејнзијанске политике.

Новија схватања, везана за кејнзијанску и неокејнзијанску теорију, траже стално присуство државне интервенције на тржишту. Тржишни аутоматизам редовно води у кризу, депресију, нестабилност и незапосленост, тако да држава мора да интервенише у отклањању тих неравнотежа. Тржиште

2 Очито је то, како се показало у пракси, неолиберална утопија, где ће тржиште решити све на оптималном нивоу.

само по себи не даје довољне и праве информације, тако да одлуке субјеката на тржишту нису увек оптималне и економски рационалне, због чега и државни интервенционизам постаје објективно нужан.

Ради се о низу програма који чине саставни део интервенције државе у привредни и финансијски сектор, без чега привреда заснована на класичној економској теорији и либералном тржишту не би нашла излаз из кризе, односно редовно би улазила у познате периодичне кризе или рецесије у развоју.

Економске функције савремене државе могу се свести на три подручја:

1) Стабилизациона функција, која у себи укључује и одговарајуће мере развојне и структурне политике,

2) Редистрибуциону функцију, која укључује подручје расподеле и прерасподеле доходака (буџетском политиком). Ова функција укључује и одређену социјалну функцију државе у циљу “праведније” расподеле националног дохотка.

3) Алокациона функција којом држава усмерава привредне, радне и финансијске ресурсе у одређене гране или подручја у које новац и капитал логиком чистих тржишних односа не би ишао. Диспропорције у развоју би настале као неминовност аутоматског деловања тржишта, док би многе стратешке гране од виталног интереса за друштво и националну економију (због ниже профитабилности улагања) заостајале у развоју. Држава преузима бригу да их подржи одређеним мерама, инструментима или директним улагањима.

Државни интервенционизам у економији садржи цели спектар мера и инструмената за усмеравање и подржавање економског раста и социјалне стратегије. Држава, између осталог делује на следећим правцима:

- 1) Планира економски развој,³
- 2) Усмерава инвестиције,

3 Цефри Сакс као један од конфеја (уз Милтона Фридмана) сматра да “влада мора да има стратегију развоја, а то Србији недостаје”. „Многи сектори не могу да се развијају само на приватним основама. Већини сектора су за развој потребне државне инвестиције – инфраструктура, обучени радници, извозна тржишта, привлачење нових инвестиција. То не може да буде препуштено тржишту, већ тражи озбиљну државну стратегију“. (J. Saks, у интервјуу НИН-у 27.04.2014).

- 3) Штити домаћу производњу путем разних мера заштитне економске политике (савремени протекционизам),
- 4) Одлучујуће делује у политици образовања,
- 5) Стимулише и усмерава технолошки развој,
- 6) Држава обезбеђује функционисања великих система (транспорт, енергетика, саобраћај, комуникације),
- 7) Води макроекономску, развојну стабилизациону, финансијску и спољно-трговинску политику,
- 8) Примењује бројне мере у циљу регулације инвестиција, контроле и политике цена, фискалних и монетарних подстицаја (каматна стопа, девизни курс, кредити банака, примарна емисија, финансијско тржиште),
- 9) Држава контролише и ограничава олигополске и монополске структуре,
- 10) Држава контролише и усмерава формирање нових фирми, улагања у нове инвестиције, а преко јавних предузећа директно интервенише у област производње, увоза, инвестиција, развоја,
- 11) Држава директно утиче на трансформацију привредне структуре.

Савремени државни интервенционизам са моделом „обнова, реформе, развој“ у новоиндустријализованим привредама крајем деведесетих година, ослоњен на неокејнзијанску теорију, допринео је брзом економском развоју ових привреда (Ј. Кореја, Тајван, Сингапур, Хонгконг, односно „пет тигрића“). То су тзв. новоиндустријализоване земље. Модел настоји да изгради „вођено“ и контролисано (а не потпуно слободно) тржиште, а то значи социјална и регулисана привреда (по узору на немачко - јапански модел капитализма). У овим привредна држава је вршила избор и подстицала приоритетне индустријске секторе, креирала и спроводила одговарајућу (себи подешену) извозну, финансијску, монетарну, инвестициону, стабилизациону и технолошку политику. Режим спољне трговине, девизних курсева, коришћења иностраних кредита, био је високо контролисан и централно вођен. Вођена је политика супституције увоза и снажне стимулације извоза. Увоз је строго контролисан и врло селективан, а девизна контрола врло чврста. Банкарски (национално очуван)

систем је путем кредитне и каматне политике кориштен као главна полука државне стимулације једних и дестимулације других сектора у циљу реструктурисања привреде.

Овај модел је омогућио овим привредама импозантну динамику економског раста (све до 1998. године када је под притиском напуштен). Поједине новоиндустријализоване земље су се врло брзо приближиле високо развијеним привредама, да би на притисак ММФ напустиле овај врло ефикасан модел развоја. Нажалост и државе ЕУ су прихватиле тржишни фундаментализам из САД, уз кризу која се продубљује и све чешће социјалне потресе и огромна социјална раслојавања.⁴

Глобализација, либерализација, дерегулација и приватизација

Нова религија свемогућег неолиберализма и глобализације полази од става да ће „нови капитализам“ донети богатство свима. Ортодоксни неолиберализам је продукт крајње идеолошке пристрасности развијених капиталистичких држава, пре свега САД.

Модел „чисте тржишне економије“ америчког типа капитализма у последњој фази развоја задоминирао је на супрот јапанским моделом „доживотне запослености“ и европском моделу „социјалног партнерства“ или социјално-тржишне привреде. Јапански модел је у периоду 1950–2000. омогућио стопу раста од 5,2%, а европски модел социјалног партнерства у истом периоду 3,4%, док је у САД то износило свега 1,7%. Долази до превласти парадигме „чисте тржишне привреде“ и монетаризам. Ту је велику улогу одиграо Вашингтонски договор, који је створио нову платформу неолиберализма (ММФ, Светска банка и Трезор САД), али и СТО – Светска трговинска организација под директним утицајем моћника и носилаца светског финансијског капитала и групе најразвијенијих држава у свету (Г–8).

Процес глобализације преко нагле либерализације трговинских и финансијских токова, дерегулација, привати-

4 Ове проблеме у ЕУ шире смо разрадили у студији др С. Комазец: Економија страха инеизвесности (Криза Европске уније и еврозоне), Београд, Asterix, 2013.

зација, уз стабилизациони и „структурни програм прилагођавања“ ММФ, разорила је наведени модел, који је омогући овакав висок привредни раст.

Модел државног интервенционизма „обнова-реформе-развој“ уважава логику тржишта, али је држава отклањала недостатке тржишта. Она је интервенисала када тржиште није могло да осигура оптималну алокацију ресурса, подстицала је извозни сектор, истраживања и развој, образовање, запошљавање и др.

Узроци садашњих криза у готово свим државама у транзицији су:

- 1) Спољноекономска либерализација и дерегулација финансијског система,⁵
- 2) Одсуство контроле и надзора централних банака у погледу задуживања у иностранству и контроле националног банкарства,
- 3) Нереални, обично прецењени, девизни курс,
- 4) Велика краткорочна задуженост (унутрашња и екстерна),
- 5) Дефицити платног биланса и огромни дефицити јавног сектора,
- 6) Либерализација свих тржишта и процеса криминализације друштва,
- 7) Губитак кредибилитета државе и институција система,
- 8) Потпуна либерализација токова капитала и губитак контроле капитала,
- 9) Слаба и недовољна контрола банкарског сектора и берзанског пословања.

Класичне теорије спонтаног развоја, сталне равнотеже и пуне запослености, односно непотребности мешања државе у привредни живот поново су оживеле у облику неолиберализма и тржишног аутоматизма (фундаментализма). Вели-

5 Либерализацијом спољне трговине и смањењем царинске заштите отворен је пут за нагли прилив иностране јефтиније и квалитетне робе. Због пада националне производње и понуде домаће робе, уз пораст незапослености и домаће тражње, отварање иностраних банака или продаја домаћих банака иностраном капиталу – отворило је простор за прилив страног капитала и повећање куповне моћи преко кредитирања сектора становништва за куповину иностране робе. Вештачки изазваних коњунтура и „стабилност“ изведени су гушењем националне производње и порастом незапослености.

ком економском кризом (1929–33), срушен је и мит и догма о спонтанитету и пуној запослености, на чему израста све развијенији државни интервенционизам кејнзијанског типа. Данас је основни стуб економија ЕУ неприкосновени тржишни либерализам.⁶

Стални раст државне интервенције до сада највећим делом се остварује кроз раст јавног дуга, субвенцијама, војним наруџбинама, национализацијом, одржавањем „нерентабилних сегмената“ система у подржавању профита, као и низом других монетарних и фискалних економских мера.

Све развијенији јавни дуг који често прелази и висину бруто домаћег производа, а и све шира међународна повезаност у кретању робе, рада и капитала, доводе до превазилажења кејнзијанске теорије детерминисаности националног дохотка, допуњени домаћим и међународним дугом, док се финансијски токови не одвијају више под доминантним деловањем закона вредности или чисто тржишних закона већ мање или више развијеним јавним сектором и монополском структуром, финансијским фиктивним капиталом, у савременој привреди. Тај сектор захвата од 35–62% националног дохотка, а укључујући и јавни дуг, онда често и изнад висине бруто домаћег производа.

Државни расходи и приходи постају функција флукутусања економске активности. Фискални и монетарни сегмент система као целина следе развој појединих економских активности и различите манифестације производње, расподеле и потрошње. Тиме и савремени буџет и буџетска политика постају готово основни инструмент стабилизационе и социјалне политике. Фискална политика се претвара из само допунског, корективног фактора развоја привреде, у основно подручје преко којег се делује на експанзију и стабилност привреде. Стратегија глобалне економске политике бројим интервенционим механизмима државе (јавни радови, расходи, национализација, државна партиципација, извоз и увоз

6 Модел стабилизације и реструктуризације који нуди ММФ неки аутори су назвали „велики прасак“ либерализације и дерегулације. Магична снага деловања тржишта на развој и стабилизацију су основа монетаризма. ММФ прокламује политику смањења дефицита буџета, чак и буџетски суфицит, повећање, пореза и повећање каматних стопа, смањење јавне отрошње што све води падању привредне активности.

капитала, кредитна политика, субвенције, међудржавни кредити, набавке државе и стварање резерви, царине, девизна политика и др.) углавном је оријентисана на постизању данас најтежих проблема насталих из набујалих противречности савременог капитализма (незапосленост, инфлација, депресивна стања циклуса, монетарна и финансијска криза, криза на берзама и тешкоће у репродукцији капитала и др.). Међутим, тим трансакцијама држава је ушла у све сегменте привредно-финансијског и социјалног система. Прерасподелама у корист најамнина и плата кроз социјалну функцију и бригу за запосленост, буџетска политика је захватила велики део бруто домаћег производа и „непродуктивно“ га користила, чиме је угрозила саму основу капитализма – профит. Ефикасност привреде је опадала, као и профитна маса и штедња, инвестиције су слабиле, привреда све чешће улази у „рецесију“. Настаје период „реганомике“ и „гачеризма“, нови конзерватизам у корист крупног финансијског капитала, али на штету радника и најамнина. То је позната концепција „економике понуде“. Најамнине се обарају, држава се потискује из привреде, интервенција државе слаби, док јача улога тржишта и понуде и штедње насупрот функцији тражње.

Долази у ствари до спреге државе и капитала и олигопола на националном и међународном плану. Социјална функција и издаци државе се смањују, а брига за незапосленост препушта тржишту све до „природне“ стопе незапослености. Сукоб интереса рада, капитала и државе око прерасподеле националног дохотка је заоштрен до крајњих граница – на штету запослених, незапослених и издржаваних делова становништва. Неолиберализам и аутоматизам тржишта отвара неслућене могућности нових прерасподела и „легалне“ пљачке радника и неразвијених привреда.⁷

Тржиште је у систему изгубило, чак и по већини грађанских економиста (пре свега под утицајем старих противречности савременог капиталистичког друштва), способности да аутоматски регулише робно-новчане токове, да је

7 Фундаменталистичка слободна тржишта и нови конзервативизам довео је до отварања привреде у свету за продор капитала из развијених западних држава. Државе се на покорност терају шоком. Неолиберализам је друго име за неоколонијализам и масовну експлоатацију.

место верификације вредности и механизам координације активности.

Развојем капитализма, односно с његовим постепеним преласком у другу и последњу фазу, у фазу монополистичког капитализма или империјализма, долазе до пуног изражаја све противречности које иначе прате овај систем производње и расподеле друштвеног производа. Све чешће долази и до појава криза и депресија, до хиперпродукције разних врста робе, високе инфлације, дефицита буџета, високе пореске пресије, до масовне незапослености, што проузрокује велике и готово непремостиве тешкоће у процесу репродукције укупног друштвеног капитала.

„Теорија понуде“ настала као последица монетаризма и либерализма, полазећи од тога става, објективно постаје заступник интереса монополистичког капитала уз сасвим извесну реприватизацију јавног сектора у привреди. Ова, очито конзервативна теорија, залаже се за максимално ограничавање права радника и смањивање њиховог удела у расподели националног дохотка, уз адекватан пораст учешћа профита и приватног капитала. То је имало за последицу да су трошкови рада (плате и најамнине) за последњих двадесет година смањиле учешће у бруто домаћем производу за око 15% и то код свих развијених држава капитализма.

У савременим државно-монополистичком капитализму данас готово ништа није остало од уобичајеног схватања традиционално слободног тржишта. Њега највећим делом регулишу државе, с једне стране и монополистичке организације с друге стране. Производња и понуда готово су регулисане, а цене су мало где одраз само игре понуде и потражње, док су трошкови репродукције све више под утицајем трансферних и других расхода државе, односно регулативне политике развоја и расподеле. Данас државни расходи учествују у бруто домаћем производу већине развијених земаља од 35-59%, док регулисање приватне и јавне тражње постаје саставни део развијених мера антицикличне економске политике. Истина је да је дошло до негације аутоматизма тржишне привреде уз истовремену афирмацију државног интервенционизма, односно развоја монополистичког капитализма непотпуне (дириговане) конкуренције.

Држава, савремено тржиште и неолиберализам

„Извући људе из сиромаштва и укључити их у модерну економију - је добро за економију, земљу и друштво“. (Карлос Слим Хелу, најбогатији човек на свету у 2011. години).

Државна интервенција у привреди је нужност у отклањању слабости тржишног механизма, који би с једне стране привреду могао одвести у високу инфлацију и претерану коњунктуру, а са друге у већу кризу и незапосленост. Аутоматизма и потпуно слободно (либералног) тржишта више нема, посебно из разлога што се на свим тржиштима јављају привредни субјекти, држава и становништво, али и снажни међународни монополи и олигополи.⁸

Државни интервенционизам настао ширењем кејнзијанске доктрине антицикличног и антикризног деловања државе (ради отклањања слабости тржишног механизма и слабости стихијског понашања приватног капитала) водили су порасту јавних расхода државе. Стављањем под државну контролу свих виталних сегмената привреде, социјалног система, сигурности, подстицања приватног предузетништва, прерасподеле доходака и основних мера макроекономске политике, те „пословног окружења“ у којем привредни субјек-

8 Тржиште није јединствен механизам. Као да се заборавља да постоје врло сложена и бројна тржишта као: тржиште роба, тржиште услуга, тржиште новца, тржиште капитала, девизно тржиште, информационо тржиште, међународно тржиште, тржиште радне снаге и др. Свако од наведених тржишта састоји се од већег броја ужих (специфичних) тржишта. Тако се нпр. тржиште роба састоји из тржишта роба широке потрошње, инвестиционих добара, увозне робе, извозне робе, контролисаних цена, слободних цена. На сличан начин се разлаже и тржиште новца и тржиште капитала. Веома су бројна и разноврсна њихова међусобна деловања, која често немају директне везе са основним „производима“ и њиховом понудом и тражњом на тим тржиштима. Неравнотежа на једном тржишту преноси се на друга тржишта, јер су економски и финансијски систем органски повезани и условљени. То се посебно односи на спекулативна тржишта (хартине од вредности и фиктивни капитал који данас доминира).

ти треба самостално да се понашају, везано је за све бржи апсолутни и релативни раст државних прихода и расхода.

Стални и све већи притисак јавне потрошње и пореских издвајања доводе до отпора даљем расту пореза у привреди, али и претераном укупном захватању државе и државној „непривредној и нерационалној потрошњи“ како то често истиче. Истовремено се јавља и критика државне регулативне функције (потреба за социјалне издатке, регионални развој, заштиту околине и др), јер то смањује ефикасност капитала, доводи до опадања продуктивности рада и општег пада профитне стопе и масе профита.

Сада се захтева ограничавање јавног сектора, снижавање пореза бизнису и смањење регулативне економске функције државе, што треба да осигура шири простор за приватни капитал и приватну иницијативу и већи профит. Дакле, штедњом из нове кризе, али којом штедњом? Овај „нови конзервативизам“, како се обично назива, нарастао као отпор даљем ширењу државе благостања и „економије благостања“ значи оштро супротстављање кејнзијанској економској доктрини дефицитног буџетског финансирања – која фискалним подстицајима, јавним расходима и експанзивном монетарном политиком треба да оживи привредну активност и спречи улазак привреде у фазу рецесије. Тај монетаризам „економије понуде“⁹ и „рационалних очекивања“, као нова доктрина, требало је да направи заокрет у економској мисли и стратегији од јавног ка приватном сектору, од јавног непроизводно-социјалног ка приватно-профитном систему. Она, у основи, значи повратак неокласичној теорији и политици, повратак „магичној снази тржишта“, слободној приватној иницијативи, „економској динамици произвођача“, али и филозофији рационалног понашања појединаца и „инхерентној стабилности приватног сектора“ (Фридман). Држава треба да смањи своје расходе и ограничи своје мешање у привреду. То ће уместо ње чинити односи понуде и тражње и приватни

9 Концепцију „економије понуде“ и тачеризма и реганомике, шире смо истражили у студији др С. Комазец: Неолиберализам, приватизација и финансијски капитал, Чигоја, Београд, 2014. Озбиљну анализу криза и успона монетаризма налазимо у раду Х. Магдоф - П. Свиин: „Криза кејнзијанизма и успон монетаризма“, Марксизам у свету, бр. 7-8, 1988, стр. 30-41 и Д. Смит: „Успон и пад монетаризма“, исто, стр. 81.

капитал под мотивом профита. Данашњим неолибералним владама је највеће светогрђе заговарати економски протекционизам и евентуални „економски патриотизам“.

Магична снага тржишта је у потпуном раскораку са стварним односима у економијама развијених капиталистичких држава. Више идеолошко инсистирање на слободи тржишних односа праћено је, све више, ограниченим деловањем тржишта, врло развијеним проетекционизмом развијених, манипулацијом понудом и тражњом од монопола и државе, огромним субвенцијама извозницима, што је посебно изражено у међународним економским односима и интернационализацији капитала и корпорација. Мултинационалне компаније селе производњу и улажу капитал тамо где су сировине, енергетика, јевтина радна снага, велика пореска ослобађања и стимулације и сл. На тај начин престаје да делује аутоматизам домаћег тржишта и игра понуде и тражње. То се односи и на државну интервенцију у регулисању цена, стимулацијама, субвенцијама, обавезном откупу, робним резервама и сл. Слободан приступ тржиштима, отворена врата за инострано приватно инвестирање, слобода приватне предузимљивости, пропагирају се баш зато да би се тиме омогућили економски и финансијски јачим снагама и земљама доминација над слабијим и зато зависним земљама. То је доктрина лажног либерализма који осигурава финансијски и технолошки неоколонијализам развијених држава. Финансијски капитал (најчешће фиктивног облика, без додира са националним дохотком) осваја светска тржишта, делују на инвестиције и структуру развоја држава у које одлази. Оплодна капитала је одвојена од реалне економије. Финансијска економија и спекулативни капитал доминирају. Профитна стопа је неколико пута виша финансијској сфери у односу на реалну сферу.

Антиинфлациона политика насупрот развојној макроекономској политици

Фридманова теорија кризе садржи у себи следеће факторе: клизне каматне стопе, дерегулацију цена, слободна спољна трговина, слободно тржиште, реална понуда новца и др. Такав систем је подложен кризи.

Веровало се да ће либерализација капитала и финансијских тржишта довести до бржег привредног раста. Нажалост то је само узроковало, продубило и проширило финансијску кризу.

У борби против инфлације као основног проблема привреда, економска теорија данас препоручује високу каматну стопу, што доводи до даљњег обарања профитне стопе и инвестирања, чиме се и економска криза настоји ублажити или одгодити монетарном експанзијом. Тиме је у монетарни систем уграђена супротност циљева и ефеката ових мера. Инфлационе тенденције су инхерентне савременом високо концентрисаном капитализму, које својим деловањем на прераспodelу дохотка доводе до релативног обарања најамнина у дохотку, оно што капитал није успевао да учини притиском на радничке синдикате. Тиме се ствара додатни простор за акумулацију капитала и раст профитне масе. Савремена инфлација у капитализму је тиме свесно изазвана, то је произведена инфлација од стране државе и крупног капитала.

Држава данас не жели да испусти кредит и новац из руку, управља њима као снажном полугом у развоју, али и из разлога да се спречи понављање великих ломова у кредитном систему, банкротства банака и растројства финансијског система у целини (поучени искуствима из велике економске кризе). Подсетимо се само најновијих догађаја око кризе хипотекарног тржишта у САД и прихватања централне банке САД (ФЕД-а) да интервенише с око 700 милијарди долара да спасава хипотекарне банке, финансијска тржишта, корпорације за некретнине и општу ликвидност привреде и банкарског сектора.¹⁰ У наредним годинама таква интервенција је достигла 24 билиона долара.

Дакле, бројним интервенционим механизмима државе (војна економија, јавни радови, национализација, партиципација, увоз и извоз капитала, кредитна политика, камата, међудржавни кредити, набавке државе и стварање резерви, царине, девизна политика и др.) настоје да се реше, или ублаже нарасле противречности савременог капитализма (криза, незапосленост, инфлација, депресивна стања циклуса, мо-

10 Неолиберални приступ финансијском тржишту нема смисла ако су финансијска тржишта и банкарско пословање нерегулисани – они ће редовно произвести кризу.

нетарна криза, репродукција капитала, финансијске кризе и сл.). То из основа мења односе и факторе раста капиталистичких привреда.

Сада се пред економску теорију у истраживању савременог капитализма оправдано постављају следећа питања:

1) Однос државе и приватног капитала у формирању укупне функције потрошње, инвестиција и штедње,

2) Деловање државе на понашање целокупне привреде, насупрот ранијем доминантном деловању приватног капитала,

3) Основаност теорије недовољне потрошње као фактора криза у савременом капитализму, с обзиром на редовно високу потрошњу која данас стално прати развој капитализма, посебно преко врло развијеног кредитног механизма (експанзија кредита становништву, јевтиних кредита предузећима), односно потрошње на увозу капитала и дугу,

4) Деловање високих социјалних и војних расхода, уз формирање и структуру укупне функције потрошње, посебно у формирању робних и куповних фондова (понуде и тражње на тржишту),

5) Да ли је капиталистичка држава успела дугорочно да овлада већим бројем контрафактора који делују насупрот цикличном кретању привреде с тенденцијом пада профитне стопе, 6) Да ли је профитна стопа у свим секторима основни мотив понашања, или постоје и други мотиви посебно у корпоративном и високо монополизованом капитализму,

7) Шта се догађа са профитном стопом, неисказивањем стварних резултата пословања, профита и рентабилности укупног капитала у условима интернационализације капитала (повезане са избегавањем плаћања пореза у земљи од стране приватног корпоративног капитала),

8) Данас не треба да се сузбија дефлација, већ хронична инфлација, али ни да се посебно стимулише тражња да би се приватни капитал охрабрио за инвестиције. То је уско повезано с „илузијом новца“, када је новац дуго, али неумерено, коришћен као средство за оживљавање тражње, што је довело до све већег раздвајања реалног и номиналног дохотка. Маса новца се брзо и стално повећава, а његово свођење на нормалан, нижи ниво, редовно изостаје. Исто тако, коришћење новца за финансирање државног буџета углавном касније

се није смањивао (отплатама и гашењем новца и дугова). То је доводило до сталног раста дугова, емисије новца, камата на јавни дуг и поновно нове емисије новца. Стална инфлација праћена новом емисијом води високој тражњи у односу на понуду. Решавање привредних проблема и кризно-инфлаторног механизма данас се све више тражи у регулисању понуде, (производње, привредног раста и штедње), а не регулисању глобалне тражње, посебно из тражње јавног сектора.

Економски механизам заснован на принципима кејнзијанске теорије и финансијске политике све више се преусмерава на друштвене инвестиције преко стимулисања државних инвестиција у науку и технологију, образовање, припрему и преусмеравање запослености.

Неолиберална економија и „шок терапија“ у кризи притиснутој привреди

Релевантност монетаризма и либерализма у привреди погођеној дубоком и комплексном економско-социјалном (и развојном) кризом, до сада је јасна по својим „результатима“, посебно у нашој привреди, али и у другим „привредама у транзицији“.

Криза се продубљује, незапосленост се повећава, производња константно опада, социјално раслојавање друштва је све веће (оформљена је врло богата мањина, уски слој од 5-8% становништва, уз највећи део осиромашеног становништва).¹¹

Социјална инфраструктура се из основа мења, али уз стално слабљење и дробљење радничких синдиката (преговарачка снага синдиката стално слаби).

Могућности запошљавања су све мање, обзиром да инвестиције нису оживеле, уз истовремени брз технолошки развој који тражи све мање рада. Неликвидност привреде подстакнута рестриктивном монетарном политиком стабилизације је изузетно изражена, а цена новца и кредита висока. У екстерној економији долази до енормног раста дефицита трговинског и платног биланса, домаће тржиште је преплављено страном јевтинијом и квалитетнијом робом. уз све

11 Економски експеримент неолиберализма на подручју развоја националних економија – свео се на фатаморгану.

бржи раст иностране задужености и обавеза из екстерних дугова. Ствара се високо зависан развој ослоњен на страни капитал. Буџетски дефицит има тенденцију да „експлодира“ и да се све више ослања на кредите пословних банака у рукама страног капитала, а у крајњем случају на увоз капитала за финансирање не само дефицита буџета, већ и буџетних расхода у маси.

Кризно стање економије тражи одговор на питање: може ли се (и како) из фазе кризе ка економском развоју? Да ли и даље задржати концепцију либерално-монетаристичког типа и савете иностраних стручњака (представника светског финансијског капитала, ММФ, Светске банке, Светске трговинске организације (СТО) и представника ЕУ)? Да ли се може од „дивљег капитализма“ ка организованом социјално-тржишном систему (као, уосталом, систему кога је до сада имала привреда Европске уније).

Централне банке истичу као примарни циљ монетарне политике „борбу против инфлације“, уз коришћење високе референтне камате, а затим рестриктивна политике новца и кредита, „чврст“ и прецењен курс домаћег новца, политика уравнотеженог буџета и др. што је све саставни део монетаризма данас. Рестрикција и смањење јавних расхода (посебно социјалног и трансферног карактера), праћени дерегулацијом и високом либерализацијом, рушили су један социјални систем и равнотежу у друштву, а ослободили простор за дивљачки плачкашки систем капитализма првобитне акумулације капитала.

Може ли се поћи алтернативним путем у транзицији и изласку из комплексне кризе? Како оживети домаће факторе развоја и покренути динамичан и дугорочно одржив оптималан рас?

У бежању од вулгарног марксизма и потпуне етатизације привреде, социјално уравнотеженог, али и неефикасног привредног система, руководства држава и привреда у транзицији су кренула у обнову старог капитализма, али сада вулгарног типа, турбо капитализма заснованог на плачкашком односу према друштвеном капиталу и поништавању права радничке класе. Да ли је формиран комплексан модел развоја и привредног система? Да ли изабрани модел економске политике (пошто се о моделу привредног система не

може говорити) заснован на наглој либерализацији свих тржишта (чак и тржишта капитала) и монетаристичкој догми, одговара једној малој привреди и то недовољно развијеној, са око 4.300 евра пер цапита?

Међутим, државе се на покорност страном капиталу и интересима управо терају шок-терапијом. То није шок терапија, већ шок-инфекција, претходно анестезиране економије. Многи аутори сматрају да је то операција без анестезије („болне реформе“).

Монетаристички и тржишни фундаментализам у неразвијеној привреди у којој је монетизација ниска, недостатак текућег новца и капитала за развој (штедње) тако изражен да представља прави тектонски поремећај, уз готово потпуну зависност сектора предузећа од кредита банака и високе задужености према банкама у земљи и иностранству, али и међусобно, уз застарелу технологију, ниско коришћење капацитета, високу пореску пресију и др. права је омча за опоравак и развој. То није само шок привреди, већ омча развоја. Неки аутори су то назвали „поход необузданог капитализма“. Други су то назвали „неоконзервативни (Фридмановски) модел капитализма катастрофе“ (Ноами Клајн).

Многе познате економске школе нуде низ другачијих решења управо за овакав тип привреда. Да наведемо најважније:

1. Кејнзијанизам, доказан преко Њу дила („Новог договора“),
2. Неокласична теорија (синтеза) и „држава благостања“,
3. Модел социјално-тржишне привреде (западноевропски модел капитализма),
4. Посткејнзијанску теорију и макроекономску политику,
5. Интервенционистичка политика у развијеним привредама (историјска школа),
6. Институционализам и његов модел трансформације друштвених институција,
7. Модел постепене трансформације једног у други систем(то је позната теорија конвергенције).

Од свих модела и школа изабран је у низу држава у транзицији (да ли самостално или по наговору саветника са

запада?) модел грубог монетаризма, модел „чистог“ тржишног друштва и тоталне (брзе) приватизације помоћу посредовања државе у том процесу, али и брза и велика либерализација унутрашњег тржишта и спољнотрговинских односа, чак и капиталних трансакција, што је погубно за привреду у развоју. То је, уз погрешан избор, истовремено и велики шок („шок терапија“) за сваку, посебно слабо развијену привреду – изложену разарајућем деловању иностраног капитала и увозне робе на домаћу производњу.

Видели смо нешто раније да је либерализам и монетаризам настојао да државно или „друштвено власништво“ када нас брзо и по сваку цену претвори у приватно уз модел либералне (чисте) тржишне економије.¹²

Прескочен је метод постепене трансформације у систем мешовите привреде у којој функционишу различити облици власништва, укључујући „радничко акционарство“ и управљање у предузећима досадашњег друштвеног власништва.¹³

Ни у развијеним привредама ЕУ не доминира систем чисте тржишне економије и либерализам, већ мешовита привреда и врло снажан државни економски интервенционизам (монетарна, фискална, спољнотрговинска сфера, заштитна политика, односи у расподели, директна подстицајна и социјална државна интервенција из буџета и др.).¹⁴ У привреди Србије уз неолиберализам и грубу верзију монетаризма доминира и ад хоц волунтаристички интервенционизам.¹⁵

12 Сада се у Француској и другим државама ЕУ, јавља економски патриотизам, јер се не дозвољава да стране компаније преузму контролу над домаћим фирмама у сектору енергетике, водоснабдевања, транспорта, телекомуникација или здравства, без посебне дозволе државе, која има право вета. (видети декрет француског министра за привредни опоравак Арноа Монтенбурга). При томе се заговара сопствени привредни развој – активирајући домаће факторе развоја.

13 Детаљно разрађено у пројекту под насловом „Програм оживљавања привредног раста с новим управљањем капиталом уз друштвени препород“, аутор др С. Комазец, Београд 1993, стр. 121.

14 Да се подсетимо, у ЕУ је одређено каква може бити највиша каматна стопа, колика максимална стопа инфлације, колики дефицит буџета у бруто домаћем производу, максималан јавни дуг у бруто производу, усклађеност фискалног терета и конвергенција фискалних система, јединствен новац, регулисана економија – дакле, готово сви фактори и полуге развоја. Где је ту либерализам, где тржишни фундаментализам, дерегулација, дефискализација и сл. Не постоје, осим као препорука за друге земље ван ове групације.

15 Основне претпоставке неомонетаризма у привреди су следеће: 1) Слободна

Као и у низу „других земаља у транзицији“ влада се ослања на државну принуду, уз финансијску помоћ из иностранства (донације, кредит, дознаке помоћи), што води дужничкој економији.¹⁶

Дужнички зависне привреде од ММФ и светског капитала доведене су у стагнацију под изговором „привредне стабилизације“ и „реструктурисања“. Очито је да је модел рестриктивне монетарне политике (и нови монетаризам) у највећем броју привреда довео до стагнације, кризе, великвидности, социјалног раслојавања друштва, али не решавају проблеме развоја и незапослености, односно буџетског дефицита и платно-билансног дефицита.

Ова концепција је отворено и са много хвалоспева подржана саветима стручњака ММФ са њиховим монетаристичким идејама. Изостали су економски и развојни стимуланси, основац на домаће ресурсе, системска регулација, домаћа наука и алтернативне економске доктрине, управљање предузећима од стране запослених¹⁷ и повратак банкарског сектора из руку страног капитала у национално банкарство, уз високу пруденциону контролу централне банке. Тако је и Гринспен поново „открио“ Шумпетера и његову „теорију производног кредита“ у његовој теорији привредног развоја.

конкуренција и слободна тржишта; 2) Осцилације цена у оба правца, могућности свих субјеката да бирају облике у којима ће држати своја добра – у склопу функције тражње новца из ове теорије; 3) Развијено финансијско тржиште; 4) Сигурност улагања; 5) Реалне цене свих облика имовине; 6) Новац је најважнији фактор развоја и стабилизације; 7) Политика високе каматне стопе и „скупог новца“; 8) Политика уравнотеженог буџета; 9) Политика уравнотеженог платног биланса; 10) Рестриктивна монетарна политика у циљу остваривања стабилности привреде (инфлација је искључиво монетарни поремећај); 11) Флукутирајући (слободан) девизни курс; 12) Смањивање пореског терета крупном – предузетничком капиталу; 13) Приватизација одмах или што пре, без обзира на услове, што је познато као „шок терапија“.

16 Ширу разраду процеса и механизма стварања дужничке економије дали смо у студији др С. Комазец: *Лавиринти дужничке економије*, Логос, Сплит, 1998. и *Криза дугова и развојна драма*, Београд, Чигоја, 2012.

17 Овај концепт радничког акционарства широко и комплетно је разрађен у студији др Слободана Комазеца: *Политика стабилизације и привредни раст*, Слобода, Београд, 2002, стр. 1–110.

*Тржишни фундаментализам¹⁸ и либерализам
- полуге у рукама финансијског капитала
и експлоатације*

Тржишни фундаментализам и концепт „структурних реформи“ Светске банке, односно „структурно прилагођавање“ ММФ – довели су до продубљавања кризе развоја и нагомилавања дугова неразвијених земаља, док су социјални, здравствени и образовни систем доведени до распада. Потврђује се познати став „штедњом до беде“.

Некритички прихваћени концепт монетаризма ММФ и неолиберализам са Запада, којим је „стабилизован“ монетарни сектор (стабилност цена и девизног курса), али без стабилизације и оживљавања реалног сектора, док се санација и рестаурација банака свела на масовну ликвидацију домаћих банака (грешка поновљена из других држава у транзицији), уз увођење страних банака. „Стабилност монетарног сектора (цене, девизни курс) је велика илузија која је произведена вештом манипулацијом монетарним агрегатима и задуживањем у иностранству“¹⁹

Економски раст, пораст запослености, већа социјална равнотежа и уравнотеженост платног биланса, потиснути су у корист стабилизације монетарног сектора. Међутим, висока је и неприхватљива социјална цена и развојни слом привреде у остваривању ове стабилизације.

Даље провођење овакве политике не може довести до пораста производње, запослености и одрживог економског раста (већим делом заснованог на активираним домаћим факторима раста). Тако је економиста Фриш предлагао да се оставе по страни финансије и трговина, а све мере усмере на производњу.

Квантитативна теорија новца и на њој заснована монетаристичка доктрина (Фридман) видели смо, није теорија производње ни теорија новчаног дохотка, ни теорија цена, већ је то теорија тражње новца укључена у теорију капитала. То се јасно види из функције тражње новца. Монетаризам је усмерен пре

18 Тржишни фундаменталисти никада нису ценили државне институције које су потребне да би економија успешно пословала.

19 Видети о томе шире у студији др С. Комазец: Криза дугова и развојна драма.

свега против инфлације и бави се односима понуде и тражње новца и новчаног капитала.

Монетаризам се не бави активном политиком развоја реалног сектора, запосленошћу, екстерном економијом, банкарством и сл. све то оставља спонтаном деловању тржишног механизма. Стога уместо искључивог програма стабилизације цена и девизног курса,²⁰ приоритет треба заменити на прво место ставити пораст производње и запослености, уз стављање у њихову функцију дефицита платног биланса и буџетског дефицита (наравно и монетарну, кредитну и каматну политику).²¹

Монетарна политика требала би у овој фази кризе да буде релативно експанзивна, али уз контролу монетарних и фиксних токова. Без тога прети да буде искључиво проинфлаторна.

Доња граница даље примене монетаризма одређена је стрпљењем и вољом становништва да трпи и не трпи масовну незапосленост и дуготрајну економску кризу.

Економији више одговара неокејнзијанска доктрина која комбинује и тржишну и државну регулацију. Потпуно слободног тржишта данас нема у свету.²² У време рецесије користи се широки арсенал мера стимулативне фискалне, монетарне и спољнотрговинске политике, у фази инфлације рестриктивна политика у ова три подручја. Нови кејнзијански модел макроекономске политике треба да омогући уз веће деловање тржишта (не аутоматизам) и бројне функције „државе благостања“. Јер, циљ економског развоја није само раст производње и бруто домаћег производа, већ и запосленост и веће социјалне једнакости (праведнији економски развој и хуманије друштво). Наравно, из наведеног следи и

20 „Уз флукутирајући девизни курс могућа је релативно експанзивна монетарна политика, због чега би валута благо слабила, што би помогло извозу.

21 Горња граница оваквог монетаризма, видели смо, одређена је могућношћу даљег задуживања државе у иностранству и висином девизних резерви - које су овде кључне варијабле у креирању новчане масе (M_1).

22 Најновијом финансијском кризом узрокованом на хипотекарном тржишту и кредитима и поновно обраћање држави за „спас“ банака и великих корпорација које су неконтролисано давале хипотекарне кредите, коначно је срушен мит и догма о спонтанитету развоја, „неутралној“ држави, рационалном понашању потрошача и приватног сектора (предузећа и банака) под искључивим мотивом профита, али и пуној запослености коју остварује тржишни механизам. Привреда САД претрпела је губитак од 1.000 милијарди долара, а В. Британија преко 600 милијарди фунти (Видети студију: др Слободан Комазец: Глобална финансијска криза и економска криза у Србији, Астерикс, Београд, 2010.).

монетарна стабилност – која као трајнији циљ може бити само изведена из квалитетног и дугорочног брзог економског развоја.²³

Либерализам, монетаризам и неразвијене привреде

Монетаристички модел и класични либерализам наметнути неразвијеним привредама воде продубљавању кризе, високој незапослености, општој неликвидности и неплаћању уз блокирање свих интерних фактора развоја. Политика високе камате онемогућава економски раст, иде у корист финансијском, а не производном капиталу. Прерасподеле се одвијају у корист финансијског спекулативног капитала.

Неомонетаристичка концепција либералног капитализма постала је доминантна основа савремених макроекономских политика развијених привреда. Монетаризам са познатим елементима (понууда новца, ниска инфлација, висока реална камата, прецењени девизни курс²⁴, реална камата, реални курс, тражња новца и др.) постаје, нажалост, преовлађујућа парадигма и неразвијених привреда – са потпуно различитом структуром привреде и друштва.

Неолиберализам је „отворио“ националне привреде, учинио их рањивим и незаштићеним за продор западног капитала и невиђену експлоатацију реалних добара преко виртуелног капитала и долара као националног и светског новца, без било какве реалне основе и покрића. Безвредним папиром куповало се по свету све до чега се дође, воде се ратов, финансира се модерно и скупо наоружавање, леме „непослушне“ и непоћудне државе у склопу глобализације као

23 Др Слободан Комазец: Политика стабилизације и привредни раст, изд. Слобода, Београд, 1992. и Неолиберализам, приватизација и финансијски капитал, Чигоја, Београд, 2004.

24 Вођење политике прецењеног курса и избор стабилног курса као приоритет монетарне политике, уз наглу либерализацију њиховог трговинског финансијског тржишта, домаћег тржишта, деструктивну приватизацију, води великим диспропорцијама у развоју, гашењу домаће производње, „пуњењу“ домаћег тржишта иностраном јевтином и квалитетнијом робом, али често и дампинг робом (док се не освоји тржиште), није добра, то је чак погрешна и опасна стратегија из аспекта дугорочног самосталног и одрживог развоја. ММФ при томе, приморава државе да „притегну каиш“, што води имплозију тражње и развоја.

светског процеса. У основи ради се о стварању“ „периферних“ држава и привреда у интересу крупног западног финансијског капитала.

Међународни монетарни фонд, Светска банка и светски кредитори (носиоци понуде светског капитала) препоручују дужницима са високом инфлацијом рецептуру стабилизационе политике дефлаторног карактера. Инфлација треба да се монетарно гуши и ограничава, као да је инфлација доминантно монетарни поремећај привредне равнотеже (без деловања на ублажавање притиска трошкова, што јој у ствари чини основу). Редуковање буџетског дефицита преко напуштања субвенционисања цена, извоза и камата, праћени оштром рестриктивном монетарном политиком - истина, имају класичне дефлаторне ефекте (ограничавање експанзије новца), али доводе до истовременог раста трошкова пословања. Тражење остваривања реалне камате, реалног курса националног новца, реалних доходака и др. утемељено је на макро-економској политици развијених земаља. Макроекономска политика стабилизације ових земаља спроводи се у сасвим другом амбијенту (развијено „отворено тржиште“, висока ефикасност и осетљивост капитала на промене камате, отворена привреда, финансијска дисциплина, развијен банкарски и монетарни систем, висок расположиви доходак и штедња, еластичност потрошње, развијени облици имовине у којима се држи доходак привредних и других субјеката, али и државе и др.), што све не постоји у неразвијеним земљама.

Политика ограничавања потрошње и контрола монетарне масе, сасвим оправдане у развијеним привредама, тешко су прихватљиве у земљама у развоју из следећих разлога: (1) Висина и структура потрошње су ниски и врло нееластични (елементарне животне потребе), (2) Привреда ових земаља је слабо монетизована, што у недостатку властите акумулације и одлива капитала, оставља једини простор за додатно банкарско финансирање развоја. Ортодоксна стабилизациона политика која се проводи рестрикцијом тражње и потрошње, политиком „реалних“ фактора производње и прецењеног курса националне валуте настоји се бројним притисцима наметнути земљама у развоју. Основно питање при ограничавању потрошње јесте: који то облик потрошње у

формирању укупне тражње треба контролисати и ограничавати: личну, инвестициону, јавну или извозно-увозну.

Да ли је могуће и даље ограничавати личну потрошњу (C_m) и којих слојева, може ли се то линеарно чинити у социјално изразито раслојеном друштву или је могуће ограничавати инвестиције које су и даље генератор развоја (мада су у свим земљама у развоју драстично опале у бруто домаћем производу, као уосталом и у нашој привреди).

Очито је да се у успостављеним односима може говорити само у ограничавању јавне (буџетске) потрошње, која је углавном непроизводна и „нерационална“ у овим земљама. Како не постоје једнакости инвестиција и штедње, финансијско тржиште је у понуди сиромашно, раст „додатне“ штедње тешко се може остваривати додатном компресијом осталих облика потрошње, посебно личне и инвестиционе. При томе се мора поставити и питање: како је могуће брзо структурно прилагођавање ових привреда без нових инвестиција и додатне акумулације. Стога је притисак на увоз капитала из иностранства и нарастање спољног дуга постало готово неконтролисан процес (уз праву експлозију дуга и буџетског дефицита).

„Све дотле док се камате, цене и курсеви могу ератично колебати, структурни и односи економије – расподела прихода на класе, учешће државе у друштвеном производу, продуктивност рада, интензитет капитала и технолошка способност могу се мењати само тешко и с много сукоба. Прилагођавање структурних реалних односа монетарним тенденцијама рестрикције у оваквом случају има карактер шока. Држава задужене земље изгубила је свој суверенитет привредно-политичког интервенисања.“²⁵

„Дефлациона политика стабилизације (монетарне и фискалне политике) настоји редуковањем агрегатне тражње (штедњом) да спроведе одговарајуће дезинфлационе процесе. Међутим, уколико је и постојала инфлација тражње она се брзо претвара у инфлацију трошкова. Монетаристичка и кејнзијанска теорија, откривајући ригидност цена и трошкова (нееластичност наниже) ради спречавања већих негативних ефеката рецесионог карактера – пад производње,

25 Олтфатер, Елмар-Курт Хибнер: „Међународна криза задужености – неуспех једног модела развоја“, Марксизам у свету, бр. 12, 1986, стр. 18.

дохотка, запослености, инвестиција – препоручују постепен (градуелистички) приступ, а не шок-терапију.²⁶ То је, у основи, супротстављање неокласичној стандардној економији, јер савремена криза је открила колико данашња доминантна економска теорија и политика греше.

„Држава мора сама бринути о свом развоју и мора схватити да нема развоја који се дешава сам по себи, или, како се то „научно“ каже, снагом тржишта. Развој се мора планирати, њиме се мора управљати, мора постојати јасна стратегија. За развој су потребне домаће банке, укључујући и развојне банке, потребно је стимулисање домаће штедње и инвестиција - нису потребни кеш кредити и стимулисање приватне потрошње увозне робе. Са банкарским системом у страним рукама, са енормним каматама, са монетарним системом који више води рачуна о интересима банкарског сектора него о интересима развоја земље, економија ће у најбољем случају таворити. Коначно и можда најважније, Србија мора пронаћи начин да бар економску сферу професионализује и деполитизује. Без тога, никаквог озбиљног економског помака не може бити“.

(Небојша Катић у „Политици“, Београд, 27.02.2010).

Крах неолибералног модела развоја и антиразвијне макроекономске политике

Монетаризам је основа на којој израста економска политика усмерена на гушење и сиромашење привреде. Монетаризам и рестриктивна монетарна политика нису добро изабран пут оздрављења привреде и излазак из кризе.

Сада када се неолиберални модел капитализма сломио у новој светској финансијској кризи и када се тражи нови модел „капитализма са хуманим ликом“, када је модел спекулативне економије показао све своје наказне стране у разарању

26 Теорија супермонетаризма, односно теорија „рационалних очекивања“ (Сарцент, Волис, Лукас и др.) сматра да се процес стабилизације може остварити у кратком периоду без рецесије, али у условима када сви привредни субјекти имају поверења у државне мере и стабилизациону политику (Видети шире: Др М. Ћирић: Монетарна економија, Београд, 1987, стр. 227). Дезинфлација се дакле, може спроводити сужавањем монетарног раста, што доводи до обарања стопе инфлације, али без снижавања стопе привредног раста.

реалне економије, постојеће запослености и ставио знак питања на капитализам као систем у бесомучној трци за профитом, траже се нова решења за излазак из економске кризе. Да ли су решења могућа на старим стубовима капитализма и спекулативног капитал?

Неолиберализам је политички експеримент неолиберала, који свим привредама у свету нуде следећи унифициран програм:

- 1) Дерегулација привредних и финансијских токова, односно либерално и потпуно слободно тржиште,
- 2) Дефискализација богатих (капиталистичких) слојева и прерасподела богатства у корист капитала,
- 3) Антисиндикална репресија,
- 4) Редистрибуција богатства у корист богатих слојева, на штету милиона запослених,
- 5) Масовна и брза приватизација привреде и јавног сектора.²⁷

Неолиберални максимализам наступа с низом радикалних мера и др. „Ради се о кохерентном милитарном корпусу који жели да промени свет амбицијом неолиберализма планетарних структурних трансформација.²⁸ Највећи број привреда у свету је постао „лабораторија за неолибералне експерименте“.²⁹ Развија се прави „антисоцијални крсташки рат“, разарање социјалне државе у корист профита и уског слоја носилаца крупног финансијског капитала.³⁰

Неолиберални екстремизам, као општи и силом наметнути економски „покрет“ у свету, приоритете усмерава на сузбијање инфлације. Дезинфлација треба да осигура услове за узлет профита и економски раст, док се политика и циљ пуне запослености потпуно запостављају.

27 Џозеф Штиглиц: Супротности глобализације, превод, Београд, 2002, стр. 220.

28 Стране корпорације су покуповале домаћа предузећа врло јефтино (потцењене вредности), као и домаће банке. Без домаћих банака и банкарског кредита у функцији развоја нема развоја. Пери Андерсен: „Историја и поруке неолиберализма – изградња једносмерног пута“, Економика, Београд, бр. 4, 2004, стр. 191-192.

29 Неолиберализам, као антитеза државним интервенционистима, није довео до новог успона привреда зрелог капитализма (развијене привреде), док раст профитне стопе није довео до оживљавања реалних инвестиција, док су финансијске инвестиције доживеле праву експлозију.

30 Пери Андерсен: „Историја и поруке неолиберализма – изградња једносмерног пута“, Економика, Београд, бр. 4, 2004, стр. 191-192.

Неолиберални циљ је „ревитализација развијених капиталистичких привреда и повратак стабилних и високих стопа раста“ Шта се у ствари крије иза тога циља?

Пораст стопе и масе профита није покренуо производне инвестиције. Ова стопа у привредама ОЕЦД у шездесетим годинама је износила 5,5%, седамдесетим 3,6% и осамдесетим 2,9% да би и даље падала. Пораст профитне стопе није довео до раста производних инвестиција због дерегулације финансијских тржишта – слободног кретања капитала, масовне продаје и куповине хартија од вредности, стварања нових финансијских инструмената (деривата) и сл. Спекулативне инвестиције постале су профитабилније од производних. „Рентијерски, паразитски карактер капитализма је појачан.“ Финансијско учешће државе у друштвеном производу и поред тежњи, није смањено (без обзира на редукцију социјалних давања). То је резултат пораста трошкова за незапосленост, али и велики раст броја пензионера, при чему је јавни дуг доживео алармантне размере.³¹

Хегемонија неолиберализма као идеологије у овој фази развоја није праћена разним верзијама овог програма, већ унифицираним приступом. Тријумф неолибералне идеологије и ортодоксије³² у развијеним привредама, наметнут је и неразвијеним „привредама у транзицији“ (бивше социјалистичке земље). У чему је та „привлачност“ неолиберализма, када се своди на следеће:

- 1) Кочење и контрола монетарне емисије – рестриктивна монетарна политика,
- 2) Дизање каматне стопе и цене капитала, уз пад реалних најамнина и њиховог учешћа у бруто домаћем производу,
- 3) Велико снижење пореза на највише дохотке (богатим слојевима друштва, носиоцима капитала),

31 Дефлационистичка политика, растурање јавних служби и државних регулативних функција, велики процеси неконтролисане и криминалне приватизације, уз развој капиталистичког сектора повезаног са мафијом, социјално раслојавање – сигуран је пут у неоколонијални однос многих држава.

32 „Друштво Мон Пелерин“ (Фон Хајек, Л. Мизес, М. Фридман, В. Липман, Карл Попер, В. Репке, Ј. Робинс) и др. је привремено тријумфовало захваљујући конзервативним владама у западним развијеним привредама, али и крупном финансијском и банкарском капиталу.

- 4) Укидање контроле над финансијским токовима и тржишту капитала,
- 5) Повећање стопе и броја незапослених,
- 6) Гушење штрајкова и ограничавање моћи синдиката,
- 7) Антисиндикално законодавство,
- 8) Редукција социјалних давања,
- 9) Доминација приватне својине у хијерархији других облика својине,
- 10) Приватизација (брза и свеопшта) као наметнут процес у свим земљама и др.³³

Све више се поставља животна питање највећег броја привреда у свету - како се супротставити неолибералној догми и стратегији и очувати сопствени пут развоја.

Многе државе у транзицији плашећи се да не отерају стране инвеститоре слушају савете ММФ и Светске банке и даље воде процес приватизације, смањују потрошњу, посебно јавног сектора (социјална давања) и уводе флексибилизацију тржишта рада (флексибилно радно време, посао, плаћања, приједи, отпуштања), што се сада јавља и у Србији и другим државама региона.

Многе привреде су примењујући рецепте ММФ и неконтролисану дерегулацију, приватизацију, отворену (незаштићену) привреду и др. доживели дебакл привреде и друштва, са уласком у нови економско-финансијски колонијални положај (према носиоцима светског финансијског капитала). То су редовне импликације монетаристичке контроверзе у свим привредама које су је безпоговорно следиле са изразито кризно-дефлаторним карактером деловања.³⁴ Зар није недавно председник ФЕДа Гринспен изјавио: „Нека роба буде домаћа, када је то разумно и могуће, а пре свега нека банкарски сектор у свему битном буде националан“. Враћање националног банкарства мора бити полако и пажљиво.

33 Енормни војни расходи, огромни јавни дугови и стални буџетски дефицит, све већи дефицит платног биланса, „валутно ратовање“ и сл. многе економисте наводи на закључак да се у ствари ради о милитаристичком дириџизму упакованом у неолиберализам – који скида сваку заштитну политику неразвијеном свету, чинећи их потпуно отвореним за продор и деструктивно деловање светских моћника и финансијског капитала.

34 Шире о томе у књизи Наоми Клајн: Доктрина шока, превод, Загреб, 2010. Бројне државе у свету су доживеле слом применом неолибералне стратегије.

Прихватање примитивног и суровог облика деструктивног капитализма све привреде увлачи у све дубљу кризу. Настао је и наметнут је регресивни капитализам, који води у свеопшти хаос, деструкцију и суноврат.

Неолиберални и монетаристички модел развоја и стабилизације у нашој и светској привреди доживео је потпуни слом. Привреда и друштво се налазе у дубокој вишегодишњој финансијској и реалној (и другој комплексној) кризи, независно од глобалне финансијске кризе. Криза се продубљује и заоштрава, посебно у сфери незапослености, нестабилности и дефицита у свим макроекономским односима.³⁵

Има аутора који спомињање државе као власника или организатора система и политике развоја изазива гнушање, јер по њима „држава није добар предузетник, слабо управља капиталом, неефикасна је“ и сл. Такви се залажу за потпуну приватизацију и протеривање државе из економије. Морам посебно да нагласим да су то и даје представници неолибералне догме који и поред свих катастрофалних резултата проведене приватизације, либерализације, децентрализације, дефискализације и монетаризма – којим им стоји у основи, даље заговарају овај концепт. Лекције неолибералне догме изгледа нису довољно изучили, а државно-монополистички капитализам данас и економски и финансијски империјализам према неразвијеним привредама и не виде.

Закључна разматрања

Доктрина и офанзива неолиберализма и тржишног фундаментализма су на сцени савремене економије, мада је доживео потпуни слом у свим сегментима.

Прихваћени (или наметнути) модел привредног раста је погрешан, уништава привреду и ствара огромну незапосленост, води до деструкције производње, уз огроман раст непроизводне партијске бирократије. Све полуге развоја и социјалне политике преузимају носиоци страног и домаћег

35 Веома су поучни следећи радови који на то јасно указују: Рејнерт Ерик: Спонтани хаос, Чигоја, Београд, 2010, Рејнерт; Ерик: Глобална економија, Чигоја, 2006.; Наоми Клајн: Доктрина шока, Загреб 2010.; Штиглиц, Џозеф: Супротности глобализације, превод (2002); Штиглиц, Џозеф.: Слободан пад, Београд, 2002.

финансијског капитала. Стратешки општи државни интереси су потиснути од стране сепаратистичких и ускостраначких интереса. Развој је постављен на основне „полуге“ неолиберализма: приватизација (брза, општа и неконтролисана) у основи погрешна и антиразвојна, либерализација сви тржишта (посебно тржишта капитала, увоза, новца и робних тржишта), децентрализација и дефискализација (са смањеном развојном улогом државе, али уз процес опште децентрализације и регионализације); равнотежа буџета и платнобилансних односа. Тржишни фундаментализам је као филозофија задоминирао, уз доминантан ослонац на увоз капитала (задуживање у иностранству) и „увоз развоја“. Ствара се модел „зависног развоја“, „надзиране економије“ од стране финансијског капитала развијених (и њихових институција), а то је сигуран пут у продубљавање и продужавање кризе до економске катастрофе.

Неолибералне догмате, које су се наметнуле друштву, не дозвољавају економију општег благостања и државе благостања. Сиромаштво се повећава, врши велико раслојавање друштва, стални је раст масовне незапослености, драстичан пад броја становника, енормно задуживање у иностранству, одузимање власничких права и економско-социјалне сигурности.³⁶ Нараста проблем исплата пензија, социјалних услуга, разарање система образовања, културе и здравог начина живота и комуникација. То је у основи рушилачки капитализам потчињавања и зависности (експлоатације) Експерименти са шок-терапијом доводе до све ширих међусобних конфликта, отуђености, криминала, корупције - дакле трауматичне ситуације које постају свакодневница. Тиме се бришу све перспективе боље сутрашњице. Цветање ендемске корупције руши све стубове правне државе и социјалне политике.

Улога државе у привреди (неопходна и даље у свим земљама) „замењена је мантром (светом формулом) слободног тржишта“. Управо је потребан радикално другачији приступ економском развоју и стабилизацији привреда, са преношењем тежишта на економски раст (без чега нема ни трајне

36 Наметање новог Закона о раду у циљу „усклађивања“ са ЕУ, само до краја открива овај сукоб интереса рада и финансијског капитала. Нажалост, уз посредничку улогу држава које су се ставиле на страну крупног капитала и напустиле концепт „државе благостања“ или социјалне државе.

стабилизације привреде). Либерализација није праћена обећаним растом, већ повећаном бедом и незапосленошћу, уз општи осећај несигурности. За огроман број људи то значи сиромаштво, а за земље политички и социјални хаос. Социјална инфраструктура се руши у свакој држави под налетом неолиберализма. Раслојавање добија невиђене размере.

Све то указује на тешке проблеме с којима се суочавају све привреде у транзицији, које су редом ушле у кризу развоја, да се мора пронаћи нови пословни развојни модел.³⁷

Избор стратегије развоја на рестрикцијама потрошње, неселективној рестрикцији новца, обарању инвестиција, ликвидацијама предузећа, изbacивање „технолошких вишкова“ запослени из приватизованих или ликвидираних предузећа, уз нето одлив капитала, сматрамо, стратегија је продубљавања кризе, а не развоја.

Монетарном и фискалном политиком (њиховим бројним мерама) треба снажно подстакнути производњу, посебно припрему за извоз и извоз (уосталом не иде сва производња на извоз, већ њен мањи део, остала је за домаће тржиште).

Наравно, проблем је шта извозити и под којим условима. То је потпуно другачија концепција од препорука ММФ – тог заговорника интереса крупног финансијског капитала. Све земље које су доследно проводиле његове препоруке (у погледу монетарне политике, камате, курса, буџетске и платно-билансне политике) доживеле су колапс производње, високу незапосленост, оштру дефлацију, високе камате, уз вештачку стабилност цена и девизног курса. То не може бити основни циљ макроекономске политике, посебно у једној неразвијеној и кризом сломљеној привреди. Тај „универзални лек“ ММФ у највећем броју земаља је прави „отров развоја“.

37 Такав модел за једну привреду у кризи разрадили смо у пројекту др Слободан Комазец: Стратегија и модел динамичног економског раста и социјалне равнотеже (Нови концепт и политика динамичког развоја са друштвеним препродом), Београд, 2001.

Литература

- Душанић, Ј.: *Вашингтонски консензус*, Београд, 2007.
- Фузаро, Д.: „Раздвајање економије од политике - остварени сан данас тријумфујућег неолиберализма“, *Печат*, бр. 326, 2014.
- Harvey, D.: *The new imperialism*, Oxford University Press, Oxford, 2005.
- Kiely, R.: *The new political economy of development: globalization, imperialism, hegemony*, Palgrave, London, 2006.
- Клајн, Н.: *Доктрина шока - успон капитализма катастрофе*, Загреб, 2010.
- Комазец, С.: *Иностранни капитал - развојни допинг или омча дугова и дужничка криза*, Наука и друштво, Београд, 2010.
- Комазец, С.: *Неолиберализам, монетаризам и савремена криза*, аут. издање, 2014.
- Комазец, С.: *Глобална финансијска криза и економска криза у Србији*, Институт за међународну привреду и политику, Београд, 2013.
- Комазец, С.: *Криза европске уније и евро-зоне*, Астерих, Београд, 2013.
- Комазец, С.: *Неолиберализам, монетаризам и дефлација у процесу економског раста*, аут. изд., Београд, 2014.
- Комазец, С.: *Изгубљене битке стабилизације и развоја на погрешној стратегији*, Наука и друштво, Београд, 2008.
- Комазец, С.: *Неолиберализам, приватизација и финансијски капитал*, Чигоја, Београд, 2004.
- Кордова, А.: *Основна обележја савремене кризе и стратегија крупног капитала*, зборник, Београд, бр. 5-6, 1984.
- Наполеони, Л.: *Олош економија*, Београд, 2008.
- Оте, М.: *Слом долази*, Бард-фин, Београд, Бања Лука, Романов, 2009.
- Чикарић, А.: „Минимална држава и неолибералне стратегије капитализма“, зборник радова: *Криза, одговори, левица*, Београд, 2010.
- Рејнет, Е.: *Спонтани хаос - економија у доба вукова*, Чигоја штампа, Београд, 2010.
- Рејнет, Е.: *Глобална економија, превод*, Чигоја штампа, Београд, 2010.
- Сад, А.: „Марксистичке и кејнзијанске критике неолиберализма“, зборник радова: *Криза, одговори, левица*, Београд, 2010.

- Сакс, Џ.: „Држава, либерализам и фискална консолидација“, НИИ, јули, 2014.
- Семлер, В., „Криза и економија понуде“, *Марксизам у свету*, бр. 5-6, 1984.
- Совтић, К.: *Нови глобални банкарско-финансијски систем експлоатације*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013.
- Штиглиц, Џ.: *Супротности глобализације*, Београд, 2002.
- Штиглиц, Џ.: *Кад капитализам изгуби главу*, Париз, Fayard, 2003.
- Штиглиц, Џ., „Слободан пад, Америка, слободна тржишта и слом светске привреде“, зборник радова: *Криза, одговори, левица*, Београд, 2012.
- Стрик, В., „Криза демократског капитализма“, зборник радова: *Криза, одговори, левица*, Београд, 2010.

Slobodan Komazec

*NEOLIBERALISM, CRISIS
AND NEO-COLONIALISM*

Resume

This paper examines the contemporary and today's dominant economic theory and policy in the form of neo-liberalism and market fundamentalism. The neoliberal concept is placed opposite the state economic interventionism (and its basic mechanisms regulating the economy). Next, a study of the process of globalization, liberalization, deregulation and privatization - as the main pillars of the spread of neoliberal dogma. In particular, it indicates that the market is not a single mechanism, and it is composed of a number of market imbalance and embedded therein. Anti-inflation (stabilization) policy within neoliberalism as opposed to development of macroeconomic policy, is especially important in the area of conflict of monetarism (as the basis of liberalism) and Keynesianism (as the basis of state intervention). Here specifically investigates the relationship between the state and private capital, state action in the economy, the welfare state, the rate of profit and financial capital. next, a study of neoliberal

economics and the «shock therapy». In a special section explores the impact of liberalism and monetarism in the development of underdeveloped economies. In the final part points to the collapse of the neoliberal model of development and anti-development of macroeconomic policy regularly «products» crisis of growth and employment.

Keywords: liberalism, market, state interventionism, inflation, development, unemployment, crisis stabilization, development models, failure of neoliberalism.

Овај рад је примљен 20. фебруара 2015. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 28. априла 2015. године.